

Brian Andreasen & Jens Refslund Poulsen,
Paideia. Grundbog til oldtidskundskab,
 Systime 2012, s. 10-43.

Epos

HOMER OG HELTEEPOSET

De tidligst kendte værker i græsk litteratur er *Iliaden* og *Odysséen*, som Homer står som forfatter til. Disse to store værker, der begge tilhører genren *epos*, består til sammen af 27.803 vers fordelt på 2 x 24 sange/kapitler. De har fokus på én bestemt gruppe af myter, nemlig myterne om den trojanske krig og de involverede helte. Selvom de to værker tager udgangspunkt i samme mytekreds, handler de om to forskellige emner og er bygget op på to forskellige måder.

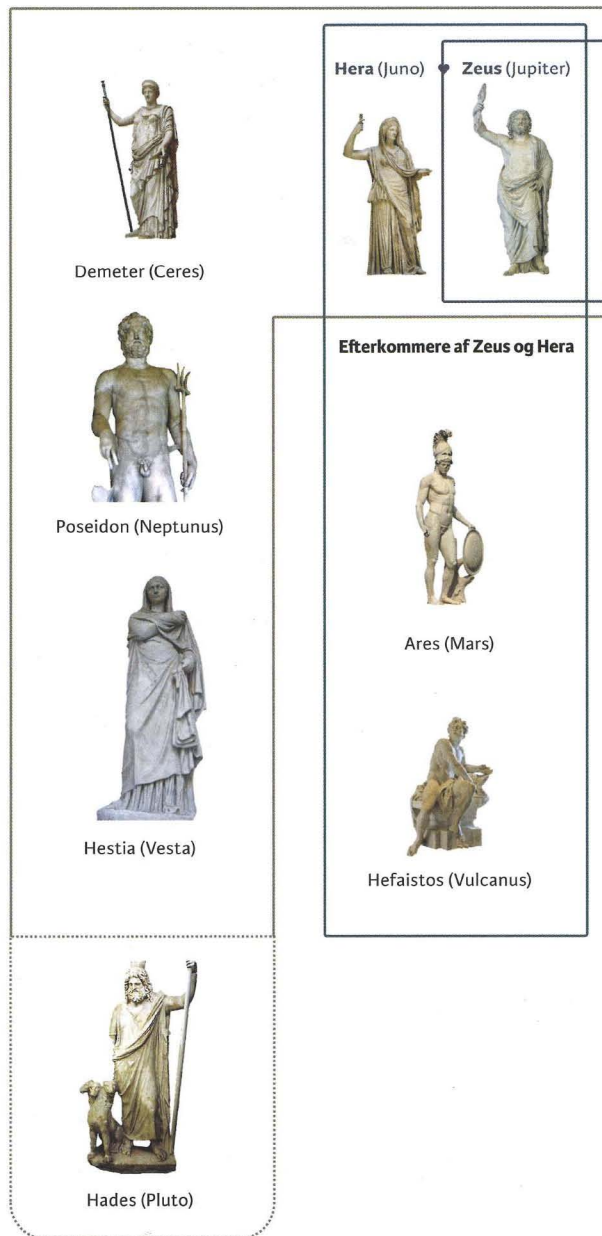
Épos (ἔπος) (flertal på dansk: eper): (egentlig 'ord') fortælling, større fortællende digt

ILIADEN

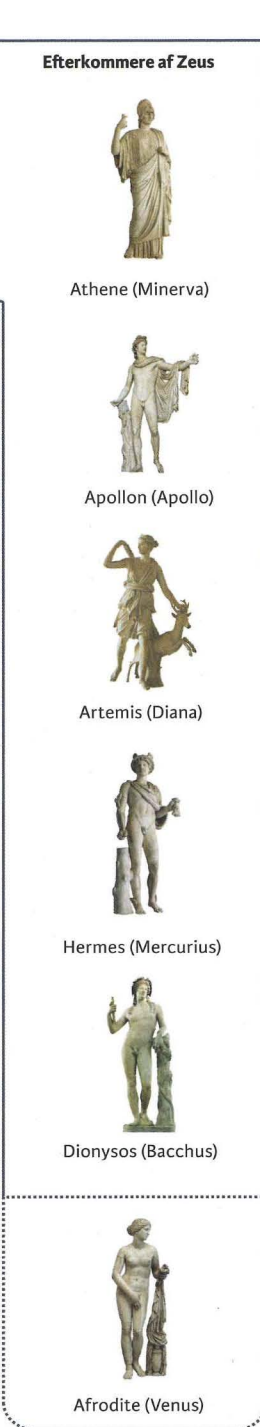
Iliaden, der regnes for at være det ældste af de to værker, foregår ved byen Troja, som grækerne har belejret og været i krig med uafbrudt i 9 år. Handlingen udspiller sig i det 9. år, hvor det endnu ikke er lykkedes grækerne at besejre trojanerne.

Udgangspunktet for krigen er den såkaldte æblestrid eller Prins Paris' dom: Da Achilleus' forældre, Thetis og Peleus, holdt deres bryllup, havde de også inviteret guderne, da Thetis selv var gudinde. Kun Stridens gudinde, Eris, var ikke inviteret, fordi hun altid sætter splid mellem folk og ødelægger den gode stemning. I arrigskab over at blive holdt udenfor kastede Eris et guldæble ind blandt de tre største gudinder, Athene, Hera og Afrodite. På guldæblet stod indskriften: Til den smukkeste kvinde. Gudinderne gav sig øjeblikkeligt til at diskutere, hvem af dem der var den smukkeste – helt i overensstemmelse med Eris' plan. De kunne ikke nå til enighed og besluttede at spørge den trojanske prins Paris, der var kendt for sin kvindetække og sit kendskab til kvindelig skønhed. Hver især lovede de Paris store belønninger, hvis han valgte netop dem som den smukkeste. Det var Afrodite, der løb med prisen, fordi hun lovede Paris, at han måtte få den smukkeste af alle jordiske

Olympiske guder af 1. generation

Olympiske guder af 2. generation

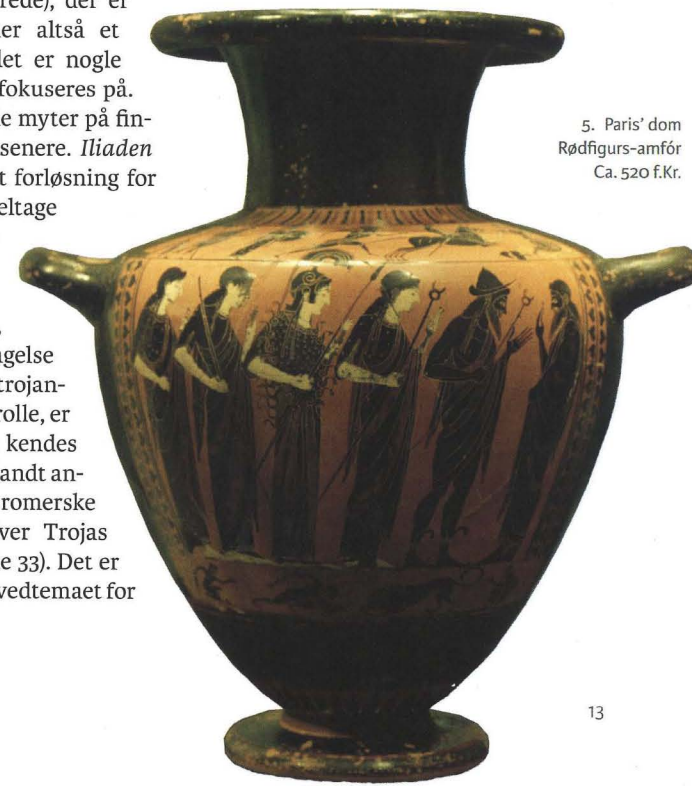
kvinder, Den skønne Helene. Der var blot den hage ved det, at hun allerede var gift med kong Menelaos af Sparta, bror til den store kong Agamemnon af Mykene. Paris var imidlertid ligeglad og stjal Helene med til Troja, og dermed var krigen i gang.

Helene var så smuk, at hun forud for sit giftermål med Menelaos havde været ombejlet af næsten alle de græske konger og stormænd. Hendes rigtige far var Zeus, der havde befrugtet Helenes mor, Leda, men Ledas mand, Tyndáreos, var hendes jordiske far. Tyndáreos lavede den snedige aftale med alle de græske bejlere, at uanset hvem den heldige blev, var alle de øvrige forpligtede ved ed til at forsvare Helene, hvis hun nogensinde kom i vanskeligheder. Menelaos blev den heldige, der fik hende, men da Paris bortførte Helene til Troja, måtte alle de græske stormænd ledsage Menelaos og hans bror Agamemnon i krigen mod Troja – det havde de jo svoret. Derfor er mange af de store græske helte som fx Achilleus og Odysseus med i *Iliaden* (se kortet side 10).

Disse to myter, der leverer centrale årsagssammenhænge for forståelsen af *Iliadens* baggrundshistorie, bliver ikke direkte fortalt i værket, for enhver græker kendte dem allerede. Så selvom ordet *iliade* faktisk betyder 'sangen om Ilion (et andet navn for Troja)', handler værket hverken primært om selve byen Troja, den store krig mellem grækerne og trojanerne eller problemstillingen vedrørende Paris og Helene. Fortællingen formes i stedet, så det er Achilleus og hans *Ménis* (vrede), der er hovedtemaet. *Iliaden* former altså et foreliggende mytestof, så det er nogle helt bestemte aspekter, der fokuseres på. En lignende måde at anvende myter på finder vi hos tragediedigterne senere. *Iliaden* slutter, da Achilleus har fået forløsning for sin vrede, så han atter kan deltage i krigen og blive den afgørende faktor for, at grækerne vinder den. Værket ender altså, før krigen er afsluttet, og hele den dramatiske indtagelse af byen, hvor den berømte trojanske hest spiller så central en rolle, er slet ikke med i *Iliaden*, men kendes fra andre antikke tekster – blandt andet *Odysseens* 8. sang og den romerske forfatter Vergil, der beskriver Trojas fald i værket *Æneiden* (se side 33). Det er derfor, at man kan sige, at hovedtemaet for *Iliaden* er Achilleus' vrede.

Ménis (μήνις): vrede

5. Paris' dom
Rødfigurs-amfór
Ca. 520 f.Kr.

Iliaden – resumé

1. sang

Musepåkaldelse og indledning med værkets hovedtema. Handlingens begyndelse: Overkongen Agamemnon fornærmer Apollons trojanske offerpræst, Chryses. Apollon straffer grækerne med pest. Da Agamemnon ikke forsøger at genoprette freden med guderne, blander Achilleus sig. Agamemnon indvilliger i at råde bod på skaden, hvilket indebærer, at han fratager Achilleus hans krigsbytte. Achilleus bliver rasende over at blive vanæret og trækker sig ud af krigen med sine tropper. Han får sin mor, havnymfen Thetis, til at bede Zeus om hjælp, så trojanerne kan få overtaget i krigen, og Agamemnon kan se, at han har brug for Achilleus og må give ham æresoprejsning. Zeus efterkommer Thetis' ønske på trods af Heras vrede. Guderne fester på Olympen.

2. sang

Zeus sender Agamemnon en drøm, hvori han opfordrer til angreb mod Troja. I to lange passager opregnes omfanget af henholdsvis den græske og den trojanske hær.

3. sang

Hærene stiller op, men inden slaget foreslår Paris, at krigen afgøres ved en tvekamp mellem Menelaos og ham selv, da det er dem, der strides om Helene. Menelaos indvilliger, og alle enes om at holde våbenhvile og respektere udfaldet af tvekampen. Paris, der ikke er så kampvant, bliver såret, men inden Menelaos kan nå at dræbe ham, hjælper gudinden Afrodite ham væk – hun er jo på trojansk side som følge af æblestriden og hans valg af hende som den smukkeste kvinde. Afrodite bringer ham til Helene på slottet i Troja.

4. sang

På grund af had til Troja overtaler Hera Zeus til at få trojanerne til at bryde våbenhvilen, og guderne bliver enige om, at Troja skal falde. Zeus har nu modstridende interesser: Løftet til Thetis og Achilleus om trojanernes fremgang i krigen

på den ene side og beslutningen om Trojas fald på den anden side. Et voldsomt slag udspiller sig.

5. sang

Kampen fortsætter, og den græske helt Diomedes dræber mange trojanere. Han sårer gudinden Afrodite, da hun redder sin søn, trojanerens Æneas, såret ud af kampen. Apollon, der er på trojansk side på grund af offerpræsten Chryses, advarer Diomedes mod at sætte sig op mod guderne. Det lykkes imidlertid Diomedes også at såre krigsguden Ares.

6. sang

Paris' bror den tapre Prins Hektor af Troja søger ind i byen for at få de trojanske kvinder til at bede til Athene om medgang i krigen – han ved tydeligvis ikke, at Athene på grund af æblestridens udfald er på grækernes side. Hektor aflægger besøg hos Paris og Helene. Han tager afsked med sin kone Andromache og sin søn Astyanax og henter Paris med til fronten igen.

7. sang

Natten falder på og afbryder Hektors duel med den græske helt Ajas. Grækerne bygger forskansningsmure om deres lejr, mens trojanerne diskuterer, om de skal levere Helene tilbage. Paris foreslår grækerne at levere de rigdomme, som han stjal samtidig med Helene, tilbage til dem sammen med flere rigdomme – men uden at levere Helene tilbage. Grækerne afslår. Man beslutter gensidigt at holde en dags våbenhvile, så de døde kan blive ordentligt begravet.

8. sang

Næste morgen fortsætter slaget. Zeus forbyder guderne at deltage. Trojanerne får overtaget, og da natten falder på, gør de sig klar til at indtage den græske lejr ved morgengry.

9. sang

Grækerne er pressede, og Agamemnon sender en delegation bestående af Odysseus, Ajas og

Foenix til Achilleus med en undskyldning og gaver, der skal give ham oprejsning. Achilleus er imidlertid stadig vred og sender delegationen tilbage med uforrettet sag. Han vil kun gå ind i krigen, hvis hans egne skibe bliver truet af trojanerne.

10.–13. sang

Krigen fortsætter. Trojanerne presser de græske styrker, og flere af de store græske helte bliver såret. Hektor fører an i det fremgangsrige udfald mod grækerne, men overhører en advarsel fra sandsigeren Polydamas om at trække sig tilbage og tage sig i agt for Achilleus.

14.–15. sang

Hera dysser Zeus i søvn og får Poseidon til at hjælpe grækerne. Da Zeus vågner, sætter han Apollon ind på trojansk side, og det lykkes trojanerne at nå den græske flåde.

16.–17. sang

Achilleus' nære ven, Patroklos, bønfalder ham om at kæmpe, da flåden nu er truet. Achilleus afslår, men tillader, at Patroklos låner Achilleus' berømte rustning, så han kan udgive sig for at være ham og drive trojanerne tilbage. Achilleus formaner Patrokolos om, at han *kun* må true og ikke indlade sig på kamp. Patroklos går imidlertid videre end det, da han ser trojanerne blive skræmt tilbage, og han angriber dem og bliver dræbt af Hektor. Hektor tager rustningen som krigsbytte, og trojanerne får igen overtaget i kampen.

18. sang

Achilleus bliver ude af sig selv af sorg og vrede over Patroklos' død. Han vil ind i kampen, men hans mor, Thetis, forudsiger, at han vil blive dræbt, hvis han dræber Hektor, og hun påpeger, at Zeus nu har opfyldt sit løfte ved at bringe grækerne i så defensiv en position. Achilleus insisterer imidlertid på at kæmpe, og Thetis får smedeguden Hefaistos til at smede nye våben til ham.

19. sang

Agamemnon giver Achilleus alt hans krigsbytte tilbage som forsoning, men Achilleus er ligeglad med tingene, da en ny og stærkere vrede har grebet ham. Han går i kamp.

20.–21. sang

Kampen er voldsom, og Achilleus dræber mange trojanere. Zeus tillader guderne at deltage i kampen, og da trojanerne er i gang med at flygte inden for byens mure, lokker Apollon i skikkelse af en trojaner Achilleus væk fra byporten.

22. sang

Hektor er den eneste trojaner, der bliver uden for byporten, fordi han to gange har overhørt sandsigeren Polydamas' råd om at trække sig tilbage. Han er derfor nødt til at kæmpe for sin ære, så han ikke bliver hånet, hvis han søger i sikkerhed. Da den skrækindjagende Achilleus nærmer sig, gribes Hektor af frygt og løber sin vej. Achilleus jager ham tre gange rundt om byen, indtil Athene forklædt som Hektors bror Deifobos snyder ham til at stoppe op og kæmpe. Achilleus dræber Hektor, mens trojanerne ser til fra bymuren. Han skænder Hektors lig ved blandt andet at slæbe det bort fra byen efter sin vogn.

23. sang

Grækerne holder stor begravelsesfest med kampeleje for Patroklos.

24. sang

Zeus beslutter, at Hektors lig, som Achilleus har mishandlet voldsomt, skal overdrages til Hektors far, Kong Priamos af Troja. Priamos kommer ved hjælp af gudernes sendebud Hermes uset ind i grækernes lejr og bønfalder Achilleus om at få liget af sin søn tilbage. Ved synet af den bønfaldende far kommer Achilleus i tanke om sin egen gamle far, som han aldrig kommer til at se mere, og han giver efter for Priamos' bøn. Med drabet på Hektor og mishandlingen af liget samt med Agamemnons undskyldning er Achilleus' vrede forsonet. Hektor begravnes i Troja.

6. Øverst: Briseis og Achilles (1,14 x 2,39 m)
Bertel Thorvaldsen 1803
Gips

7. Nederst: Priamos bønfalder Achilleus om Hektors lig (93,5 cm x 1,93 m)
Bertel Thorvaldsen 1815
Gips

Det er vigtigt for den homeriske helt dels at ære guderne, så de sørger for, at det går ham godt, dels at udvise tapperhed i krig, dels have talemåder, der gør det muligt at overbevise andre om rigtigheden af hans beslutninger og ønsker. Opfylder han alle disse krav, lever han op til sin *areté* ('bedsthed'), dvs. han anstrenger sig maksimalt for at yde det bedste på alle livets områder. Derved opnår han *timé* (ære) og får *kléos* (godt omdømme), så også generationer efter ham vil huske hans bedrifter. På den måde bliver han en helt.

Areté (ἀρετή): 'bedsthed',
fortræffelige egenskaber
Timé (τιμή):
ære, agtelse, anseelse
Kléos (κλέος):
ry, berømmelse

Har der været en trojansk krig?

Det er vanskeligt at bruge *Iliaden* og *Odysseen* som historiske kilder, fordi værkerne er blevet til som en del af en lang mundtlig tradition, der formentlig strækker sig over flere århundreder (se side 27 om Det homeriske spørgsmål). Af samme grund kan man i *Iliaden* og *Odysseen* læse beskrivelser af våben, materialer, kampteknikker og samfundsformer, der ifølge arkæologernes forskningsresultater ser ud til at være en blanding af flere tidsperioder (både mykensk tid, ca. 1600–1100 f. Kr., og de senere perioder geometrisk tid, ca. 1100–700 f. Kr., og arkaisk tid, ca. 700–500 f. Kr.). Ikke desto mindre har der gennem historien været adskillige forsøg på at give mere præcise svar på, om den trojanske krig nogensinde har fundet sted, og i givet fald hvor og hvornår. Den tyske forretningsmand og arkæolog Heinrich Schliemann var i sidste halvdel af 1800-tallet en af de første til at udpege Hisarlik på Tyrkiets vestkyst til at være stedet, hvor antikkens Troja havde ligget. Schliemann foretog udgravninger på stedet i flere omgange og fandt både mure og arkæologiske levn (blandt andet guldsmykker), som han hævdede understøttede hans teori. Senere arkæologiske udgravninger har bekræftet, at Schliemann – på trods af sin kontroversielle udgravningsteknik og bombastiske konklusioner – ikke har været helt galt afmarcheret. Et af de arkæologiske lag fra ca. 1200 f. Kr. kan have været den mægtige by Troja, som ifølge antik tradition blev belejret i 10 år og til sidst indtaget og plyndret.

Begreberne *timé* og *kleos* er vigtige for at forstå, hvilket samfund personerne i *Iliaden* og *Odysseen* lever i. Det homeriske samfund er først og fremmest et slægtssamfund, hvor *oikos* (husstanden/slægten) spiller den rolle, som i senere tider bliver udfyldt af *pólis* (bystaten). Den homeriske helt er aldrig alene i verden og handler aldrig for sig selv, men er altid en del af sin *oikos*. Heltens *timé* og *kleos* får derfor også stor og afgørende betydning for *oikos*, hvis rigdom og magt afhænger af heltens handlinger. Kong Agamemnon af Mykene, der er leder af den græske hær i angrebet på Troja, er således militær leder, ikke blot fordi han er bror til den forsmåede kong Menelaos af Sparta, men også fordi han er overhoved for en af de rigeste og mest magtfulde slægter: Tantaliderne der nedstammer fra urhelten Tantalos i Mykene.

I det homeriske epos er der sat fokus på de olympiske guder og de tapre helte fra berømte slægter, mens almindelige mennesker ikke spiller nogen særlig rolle. Gudernes verden eksisterer parallelt med den menneskelige og

Oikos (οἶκος): hus, husstand, familie, slægt
Polis (πόλις): bystat

griber til tider endda meget voldsomt ind i den. Guderne har absolut indflydelse på begivenhedernes gang på jorden – både i kraft af deres indbyrdes stridigheder og individuelle sympatier for jordiske helte og folkeslag, men også helt konkret, når de viser sig for menneskene på jorden i forskellige skikkelser, såkaldt *teofani*. Guderne hos Homer er udpræget *antropomorfe*, idet de både ligner mennesker af form, men også har menneskelige følelser.

Menneskene er klar over, at de skal ære guderne, for at de kan opnå medgang i livet. De sender derfor bønner og offergaver til de guder, der vedrører lige netop dét område af livet, hvor der er behov for hjælp. Guddomsforholdet kan beskrives med udtrykket *do ut des*, 'jeg giver, for at du skal give'. Mennesket betaler ydelser ind på den guddommelige konto, så det på et senere tidspunkt kan henvende sig og bede om udbetaling i form af gudens hjælp i en kritisk situation.

Det kan forekomme paradoksalt, at *Iliadens* helt Hektor, der både er tap- per og gudsfrygtig, ender med at dø for Achilleus' hånd. Hvorfor skal man så anstrenge sig for at leve op til sin areté, hvis man alligevel bare bliver dræbt, kunne man spørge. Hvorfor skal Hektor dø? Et svar kunne være, at begrebet *moira* står helt centralt i den græske livsforståelse. Mennesket har en fastlagt skæbne, som det ikke selv kender, men som ligger fast. Det er tidligt i *Iliaden* tydeligt, at det er Hektors skæbne at blive dræbt af Achilleus – ligesom det er Achilleus' skæbne at få et kort, men ærefuldt liv. *Iliaden* er blevet opfattet som en forløber for den senere genre *tragedien*, netop fordi den afspejler det grundvilkår, at man ikke har indflydelse på sin skæbne, men må leve med den, som den er. Det er dette tragiske livssyn, der gennemsyrrer

Teofani: tilsynekomst af det guddommelige
Antropomorf: menneskelignende, med menneskelig form

Do ut des (latin): Jeg giver, for at du skal give.
Moira (μοῖρα): (egentlig 'del', 'lod') skæbne

8. Den trojanske hest Relief-pithos fra Mykonos (1,34 m høj) Ca. 670 f. Kr.

så megen græsk litteratur og tankegang. I en vis forstand har begge *Iliadens* helte Hektor og Achilleus et tragisk liv – de dør unge – men til gengæld rækker deres kleos og areté langt ud over deres eget liv. De er derfor eksemplet for det græske menneske på, at hvis man altid stræber efter areté, kan man blive husket længe efter sin død, og man kan blive udødeliggjort i kunsten. Det er *Iliaden* beviset på, og heltenes gerninger bliver et ideal til efterfølgelse for det antikke menneske, selvom skæbnen er uvis og livets grundvilkår tragiske.

Moira/skæbne

Det græske ord for skæbne er *moira*. Ordet betyder egentlig 'del', 'portion', 'lod' og henviser til den skæbnelod, som hvert enkelt menneske bliver tildelt ved sin fødsel. Ordet kan både bruges abstrakt som 'skæbne', men det kan også optræde i personificeret form som tre *moirai*, skæbnesøstre. De spinder hvert menneskes livstråd og klipper den over, når det pågældende menneskes liv er slut. De svarer således til nornerne i nordisk mytologi. Guderne og skæbnen/*moira* er ikke det samme, for guderne kan ikke styre eller ændre skæbnen, da de selv er underlagt den.

ODYSSÉEN

Det andet store homeriske epos hedder *Odysseén*. Der betyder 'fortællingen om Odysseus', og det handler netop om helten Odysseus' rejse hjem, efter at han har deltager i den trojanske krig. Odysseus har på grund af krigen været borte fra øen Ithaka, hvor han er konge, i 10 år, og det skal vise sig, at det kommer til at tage ham yderligere 10 år at nå hjem til sin ventende hustru, Penelopeia, og deres nu voksne søn, Telémachos. Grunden til denne langstrakte hjemrejse er blandt andet, at Odysseus falder i unåde hos havguden Poseidon. Odysseus blinder nemlig hans søn, kyklopen Polyfemos, der har taget Odysseus og hans mænd til fange og er i gang med at spise dem. Poseidon sørger for, at Odysseus lider flere skibbrud og bliver udsat for mange prøvelser, inden han omsider kommer hjem. Det er på grund af denne oplevelsesrige og farefulde hjemfærd, at vi i dag bruger begrebet *odysseé* om en lang og eventyrlig rejse.

I modsætning til *Iliaden*, der skrider kronologisk fremad og udspiller sig over 51 dage, er *Odysseén* mere kompleks i sin komposition. Værket begynder kort før Odysseus' hjemkomst til Ithaka, og en stor del af hans oplevelser fortælles i flashbacks (sangene 9–12). Derudover foregår to forløb parallelt, nemlig Telémachos' rejse ud for at lede efter sin far (sangene 1–4) og Odysseus' ophold hos folkeslaget *faiakerne* (sangene 6–8). Da Odysseus atter når tilbage til Ithaka forløber handlingen kronologisk (13.–24. sang).

Odysseé: lang og eventyrlig rejse